

Mona Franséhn, Helena Johansson & Therése Wissö

Höga förväntningar på kontaktpersoner?

En studie av föräldrapraktiker och insatsen kontaktperson för ungdomar inom socialtjänsten

High expectations of contact persons? A study of parental practices and the contact person intervention for young people in social services

A contact person for teenagers, an intervention offered by the social services, is discussed in this article on the basis of a qualitative study accomplished in 2010–2014. It is based on focus groups, documents and interviews with teenagers, parents, contact persons and social workers. Research dealing with the contact person intervention takes partly contradictory views. In qualitative studies the contact person system has been described as a positive intervention of all categories involved. During the last few years it has been questioned, especially in a comprehensive quantitative study, indicating that the intervention even seemed to increase the risk of being placed in out-of-home care in the future. In this article we present a deepened picture of the teenagers in the study with a focus on their backgrounds and life situations. The background factors we have discovered, often invisible in a register study, point to the very complex situations the social services have to handle. Another part deals with how the intervention can be understood in relation to parenting and specifically which dimensions of parenting the social services judge as inadequate. In the analysis of the contact persons' assignments it is obvious that the social services plan the intervention based on the parents' inability to guide and support their teenagers. The contact person is often supposed to act as a "compensating" parent.

Mona Franséhn är socionom, fil.dr i socialt arbete och universitetslektor (f.d.) vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Helena Johansson är socionom, fil.dr doktor i socialt arbete och universitetslektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Therése Wissö är socionom, fil.dr i socialt arbete och universitetslektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Kontakt: mona.fransehn@socwork.gu.se

Inledning och bakgrund

”Samhället som tonårsförälder”¹ är ett forskningsprojekt som genomfördes under 2010–2014 i syfte att undersöka socialtjänstens insats kontaktperson för ungdomar. Resultaten av studiens frågeställningar har tidigare avrapporterats (Franséhn, 2012; 2015) och har främst behandlat insatsens innehåll och utformning, professionalisering av rollen som kontaktperson samt erfarenheter och uppfattningar om insatsen. I den här artikeln vill vi återvända till rubriken och temat för projektet, det vill säga samhället som tonårsförälder. På vilket sätt kan insatsen kontaktperson förstås som en insats där samhället ska kompensera för brister inom olika dimensioner av föräldraskap? Är det möjligt för samhället, i form av en enskild kontaktperson, att möta (några av) de behov ungdomarna har?

Insatsen kontaktperson/-familj infördes som en ny form av bistånd i socialtjänstlagen (SoL), som trädde i kraft 1982². Begreppen *kontaktperson* och *kontaktfamilj* introducerades för första gången i propositionen ”Om Socialtjänsten” (1979/1980:1). I propositionen betonades vikten av att bygga upp en medmänsklig kontakt och att vidga stödmottagarens sociala kontakter, vilket också kom att bli lagens intentioner (Andersson, 1992; Andersson & Bangura Arvidsson, 2001). Tidigare studier har visat att insatsen ansetts vara en positiv och enkel åtgärd för att stödja ungdomar med behov av vuxenstöd på grund av olika sociala svårigheter (Franséhn, 2004; Teng, 2010). Behovet av vuxna, ofta manliga, förebilder och gemensamma aktiviteter i syfte att bygga upp en positiv relation mellan kontaktperson och ungdom har varit centralt i uppdragen. Studier har också pekat på att kontaktpersoner och/eller kontaktfamiljer i viss mån anses kunna kompensera frånvarande eller otillräckliga föräldrar (Regnér, 2006). Insatsen är populär och 2013 hade 19 000 barn och ungdomar i Sverige insatsen kontaktperson eller kontaktfamilj³. Under 2010-talet har emellertid socialtjänstens användning av kontaktperson kommit att ifrågasättas då registerstudier som undersökt utfallet av insatsen konstaterat att den gör liten eller ingen nytta (Vinnerljung, Brännström & Hjern, 2011). De här studierna har rönt uppmärksamhet, inte minst bland yrkesverksamma socionomer inom den sociala barnvården. Registerstudier kan dock inte kontrollera för data som inte finns i register, som familjerelationer, omsorgsbrist, övergrepp, genetiska faktorer och beteendeproblem hos den unge. Det finns alltså ytterligare faktorer och omständigheter som kan påverka villkoren och möjligheterna för insatsen kontaktperson, villkor som kan skilja sig mellan individer.

1 Studien ”Samhället som tonårsförälder – om insatsen kontaktperson inom socialtjänsten” genomfördes 2010–2014 och finansierades av Forte. Den innehöll *fokusgrupper*, *dokumentstudier* och *fallstudier* i tre kommuner i Västra Götaland. Kommunerna valdes i samråd med Länsstyrelsen.

2 SFS 1980:620, senare SFS 2001:453

3 I statistiken sammanförs kontaktfamilj och kontaktperson. Av dem som får insatsen är ca 40 procent tonåringar och i den åldersgruppen är kontaktperson vanligast.

Syftet med artikeln är tvådelat. För det första vill vi utifrån aktstudier och intervjuer ge en mer mångfasetterad bild av ungdomar som får insatsen kontaktperson. Genom det empiriska materialet vill vi kritiskt granska och komplettera resultat från tidigare gjorda registerstudier. För det andra vill vi analysera vilka delar av föräldraskapet som socialtjänsten försöker kompensera för med hjälp av insatsen kontaktperson, och huruvida det svarar mot de behov som ungdomarna anses ha. Följande frågeställningar är i fokus:

- Hur kan ungdomar som får insatsen kontaktperson beskrivas, avseende såväl individuella, familjemässiga som strukturella bakgrundsfaktorer?
- Hur beskrivs kontaktpersonsuppdragen av ungdomar, socialsekreterare, föräldrar respektive kontaktpersoner?
- Hur kan uppdragets funktion förstås i relation till olika föräldrapraktiker som kontaktpersonen förväntas kompensera?

Genom att använda ett kvalitativt material bestående av aktmaterial och intervjuer söker vi en fördjupad bild av ungdomarnas bakgrund, men också hur själva insatsen kan förstås i relation till olika föräldrapraktiker.

Kontaktperson – en del av den sociala barn- och ungdomsvården

För att förstå insatsen kontaktperson i relation till "samhället som tonårsförälder" vill vi placera den inom ramen för socialtjänstens arbete med familjer. Den sociala barn- och ungdomsvården är ett omfattande fält som sträcker sig från oro över de nyfödda barnen och deras hemförhållanden, till ungdomar som gränsar till vuxenlivet, vars beteenden skapar oro. Insatsen kontaktperson regleras i socialtjänstlagen och är en av få insatser som kommunerna ska erbjuda. För att få insatsen kontaktperson måste socialtjänsten ha genomfört en utredning där familjens och den unges behov av stöd bedöms. Socialstyrelsen rekommenderar i dag att socialtjänstens utredningar ska ske med hjälp av handläggnings- och dokumentationssystemet BBIC (Socialstyrelsen, 2015). Tanken med BBIC är att tydliggöra det enskilda barnet/ungdomens situation och utvecklingsbehov, föräldrarnas förmåga att tillgodose behoven samt hur den omgivande sociala och fysiska miljön påverkar utvecklingen och behovet av stöd. Att det är de enskilda föräldrarna som bär ansvaret för omsorgen om barnen, oavsett om det gäller basal omsorg, emotionellt stöd, vägledning, säkerhet eller försörjning står klart. Samtidigt framkommer i grundboken för BBIC att utredningar av barn och ungas situation ska präglas av en helhetssyn och ett utvecklingsekologiskt perspektiv vilket understryker betydelsen av den kulturella och socioekonomiska miljön för att förstå de faktorer som påverkar utvecklingen och behovet av stöd.

I SoL 3 kap. 6 b § beskrivs insatsen kontaktperson på följande sätt:

Socialnämnden får utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj (kontaktfamilj) med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnet självt begär eller samtycker till det.

I kontaktpersonsuppdraget ingår i allmänhet inte någon kontroll eller skyldighet att rapportera till socialtjänsten. Det är en frivillig insats och kontaktperson kan inte tillsättas mot en persons vilja. Inför den reviderade socialtjänstlag som trädde i kraft den 1 januari 2002 (SFS 2001:453) diskuterade Socialtjänstkommittén insatsens användning, men det ledde inte till några förändringar i de tidigare bestämmelserna. Däremot påpekades att det fanns ytterligare behov av utvärdering och metodutveckling. En nyhet lanserades 2007 då det genom ett tillägg i socialtjänstlagens tredje kapitel blev möjligt att tillsätta en *särskilt kvalificerad kontaktperson* med särskilda befogenheter. Observera att artikeln inte alls kommer att behandla den särskilt kvalificerade kontaktpersonen.

Tidigare forskning om kontaktpersoner

Genomgången av tidigare forskning om kontaktperson/-familj bekräftar att det är en populär insats som ofta omnämns i positiva ordalag. I studier som handlat om upplevelse av och tilltro till kontaktpersonsinsatsen har både de unga själva liksom deras föräldrar varit genomgående positiva (Andersson & Bangura Arvidsson, 2001). Även socialsekreterare och kontaktpersoner har beskrivit insatsen som en positiv och enkel åtgärd för att stödja ungdomar som i sina livssituationer har behov av ett vuxenstöd med anledning av diverse problematik (Franséhn, 2004; Teng, 2010). I fokus står behovet av vuxna, ofta manliga, förebilder och gemensamma aktiviteter i syfte att bygga upp en positiv relation. I flera av de studier som nämns ovan diskuteras även normering avseende familj och kön. Det handlar till exempel om att kompensera en frånvarande fader med hjälp av en kontaktperson, normering av maskulinitet hos unga pojkar genom gruppverksamheter samt att lära ut gott föräldraskap genom att betrakta kontaktfamiljen som en idealfamilj (Franséhn, 2004; Johansson, 2006; Regné, 2006). Franséhn (2015) konstaterar att insatsen kontaktperson i dag har ett mycket varierat innehåll och att socialtjänsterna använder insatsen på ett flexibelt sätt. Det har också skett en professionalisering av kontaktpersonsrollen. Från att vara en "vanlig" person, en medmänniska med stort intresse av att hjälpa och stödja, har kontaktpersonerna kommit att bli något av en semiprofessionell aktör som ska klara av att hantera den komplexa situation som ungdomarna kan befinna sig i.

Genom registerstudier har Vinnerljung et al. (2011) studerat hur det har gått för barn och ungdomar som haft insatsen kontaktperson och kontaktfamilj genom att följa upp två grup-

per: dels barn som påbörjade en kontaktfamiljsinsats när de var 2–5 år (födda 1980–1990), dels barn som påbörjade en kontaktfamiljs- eller kontaktpersonsinsats när de var 10–13 år (födda 1973–1984). Inget av barnen i undersökningsgrupperna hade tidigare varit placerade i dygnsvård. Resultaten visar emellertid att *insatsen kontaktfamilj och kontaktperson* ökar risk för placering i dygnsvård. Barn som fått insatsen kontaktperson har dubbelt så hög risk att placeras i dygnsvård jämfört med barn med liknande bakgrund som inte fått insatsen. Författarna påvisar även en högre risk för ogynnsam utveckling för kontaktpersonsgruppen jämfört med barn som inte fått insatsen, trots att båda grupperna har liknande bakgrund. Som underlag för jämförelsen använder författarna ett antal bakgrundsvariabler för att isolera effekten av insatsen. Variablerna handlar i första hand om faktorer hos föräldrarna, som påvisad psykisk ohälsa, kriminalitet, civilstånd, ålder. När det gäller barnen används endast bakgrundsfaktorerna ålder, kön och geografisk uppväxtmiljö. Studiens författare konstaterar att vissa bakgrunds faktorer ökar risken för ogynnsamma utfall: att mamman hade låg utbildning, att mamman var socialbidragsberoende när barnet var 17 år och att mamman hade indikationer på begynnande kriminalitet. I studien poängterar författarna att viss information saknas i socialstyrelsens register, till exempel skäl till insatsen, information om familjerelationer, stödnätverk, faderns delaktighet, hälsotillstånd (fysiskt och psykiskt), skol-situation med mera. Frånvaron av dessa uppgifter i registerstudien visar på nödvändigheten av fördjupad kunskap för att förstå barnens situation, vilket vår studie avser att bidra till.

Internationell utblick

Även om kontaktperson är en unik svensk insats, finns det en del liknande åtgärder och projekt utomlands. I Finland använder man sig inom barnvården av stödpersoner på ett likartat sätt men med den skillnaden att de här personerna tillhör frivilliga organisationer som kontrakteras för ett år i taget (Alanen, Kiili & Moilanen, 2014). Det finns också en uppsjö av interventionsstudier som undersökt olika mentorsprogram för ungdomar. Många av de studier som finns publicerade i vetenskapliga tidskrifter baseras på kvalitativa studier där man frågat om subjektiva erfarenheter från deltagande ungdomar och deras mentorer. Brittiska forskare har noterat en allt större tilltro till mentorsprogram och personliga rådgivare och dess möjligheter att stödja ungdomar i transitionen till vuxenlivet (Garett, 2002; Sheehy, Kumrai & Woodhead, 2011). Ungdomarna beskrivs vara i behov av en förtroendefull relation till en vuxen person, någon de enkelt kan vända sig till för att få råd och stöd. Precis som insatsen kontaktperson handlar dessa insatser om stöd på individuell nivå, och huruvida stödet är framgångsrikt eller inte anses många gånger bero på hur väl man lyckas matcha ihop ungdom och mentor. Även om programmets utfall ibland diskuteras i kritiska termer, lyfts ofta programmen fram som flexibla och effektiva och att det är lättare för ungdomar att få förtroende för volontärer och mentorer, till skillnad från professionella socialarbetare. Andershed och Söderholm Carpelan (2010) har genomfört metaanalyser av mentorsprogram, företrädesvis från USA. Resultatet visar att mentorskapsprogram mins-

kar risken för unga att utveckla ett antisocialt beteende. Likaså minskar återfallsfrekvensen i brott för ungdomar med antisocialt beteende men författarna påpekar att effekten av insatsen i båda fallen är liten.

Teoretiska utgångspunkter

Vi har tidigare nämnt att socialtjänstens utredningar som rör barn och unga ska baseras på ett utvecklingsekologiskt perspektiv och en helhetssyn på den unges livssituation. Bronfenbrenners (1979) utvecklingsekologiska modell utgår från att individen påverkas av olika system och sammanhang, som *mikrosystem* (närmiljöer, familj och kamratrelationer), *mesosystem* (kopplingar och förhållanden mellan mikrosystemen), *exosystem* (system som individen inte direkt är delaktig i men ändå påverkas av), *makrosystem* (välfärdssystem, normer, kultur). Vi kommer i vår analys bland annat att uppmärksamma hur de nivåerna framträder i akter och intervjuer, det vill säga vad socialtjänsten identifierar som relevant i förhållande till bedömningen av den unge och behovet av kontaktperson.

Den andra delen av analysen tar avstamp i teorier om föräldraskap. Vad en förälder förväntas göra i relation till sitt barn skiljer sig åt mellan olika kulturer. Barnkonventionens femte artikel handlar om det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar, skyldigheter som i Sverige och många västländer tillskrivits de biologiska föräldrarna (Barnkonventionen, UNICEF Sverige, 2009).

Analysen utgår från en teoretisk modell där föräldraskap förstås som praktiker, det vill säga något som görs. Vi rör oss alltså inom det familjeteoretiska fältet som uppmärksammar praktiker (t.ex. Morgan, 2011; Cheal, 2002; Lewis & Welsh, 2005; Douglas, 2014). Familjepraktiker förstås i de sammanhangen som vardagliga praktiker som direkt och indirekt relateras till andra familjemedlemmar. Fördelarna med praktikbegreppet är att det kan användas för att beskriva såväl konkreta handlingar som tankar och värderingar relaterade till dem. Det inbegriper både reella och diskursiva element av föräldraskapet. En konkret utgångspunkt i vårt analysarbete har varit den modell som Lewis och Welsh (2005) använt för att analysera faders involvering i barnens liv, där de urskiljer olika dimensioner av *fathering practices*. Modellen har använts i svensk forskning, till exempel i Röbbäcks (2012) analys av verkställighetsbeslut i vårdnadsärenden.

Lewis och Welsh urskiljer fyra olika dimensioner av föräldrapraktiker:

Aktiviteter: att göra saker tillsammans med barnet. Aktiviteterna kan handla om att göra saker tillsammans med barnet, men även att skjutsa och följa med barnet till olika aktiviteter. Vidare kan man också skilja mellan aktiviteter som initierats av föräldern, ibland emot barnets vilja, respektive aktiviteter där barnet varit den styrande aktören. Vissa aktiviteter kan vara ett resultat av något som både föräldern och barnet vill och kommit överens om att göra.

Makroansvar (övergripande ansvar): att försörja, leda och styra barnet. Den dimensionen består av att sörja för såväl barnens materiella som moraliska fostran, vilket förutsätter ekonomiska resurser, men också mer subtila resurser som kan kopplas till etik, moral och värderingar.

Mikroansvar: att planera vardagen och olika aktiviteter; vardagens olika bestyr med mat, kläder och hygien. I den dimensionen ingår vardagens alla praktiska bestyr, men också pedagogiska aktiviteter som att hjälpa till med läxor, vara medveten om vilka vänner barnet umgås med, organisera lek och umgänge med kamrater.

Kognitiv och känslomässig involvering: Den här dimensionen handlar om att känna och förstå barnet, att tala med barnet och lyssna till barnet, närhet till barnet. Dimensionen innefattar också att tänka på barnet, även då föräldern inte är fysiskt närvarande.

Modellen skiljer sig till viss del från andra sätt att kategorisera föräldrapraktiker, till exempel den rad av aktiviteter som föräldrar rapporterar att de ägnar sig åt i SCB:s tidsanvändningsstudier. Inom dimensionen makroansvar talar till exempel föräldrar i Lewis och Welsh studie om vikten av att i vardagens aktiviteter "imposing a moral code and imparting values" (Lewis & Welsh, 2005). Dimensionerna påminner om de fyra delområden av föräldraförmågan som ingår i BBIC: grundläggande omsorg, stimulans och vägledning, känslomässig tillgänglighet och säkerhet (Socialstyrelsen, 2015).

Studiens design och genomförande

Det empiriska materialet som analyseras i artikeln består av

- dokumentstudier av 36 akter⁴ i tre västsvenska kommuner där insatsen kontaktperson har beviljats till tonåringar under 2009
- nio fallstudier där socialsekreterare, kontaktperson, ungdom och förälder intervjuades var för sig, således totalt 35⁵ intervjuer.

Dokumentstudien ger kunskap om vilka ungdomar som får insatsen kontaktperson men också om hur socialtjänsten motiverar sina beslut utifrån ungdomarnas livssituation. Här framträder de bakgrundsfaktorer vi söker (frågeställning 1). Fallstudierna baseras på ett strategiskt urval utifrån ålder, kön och etnicitet men även insatsens innehåll och utformning. Urvalet gjordes

4 I studien ingår samtliga akter med beslut om KP under det första halvåret 2009 i de tre kommunerna. I en kommun inkluderades hela 2009 pga. för litet antal KP-beslut under första halvåret.

5 I ett fall fanns inte möjlighet att intervjua förälder.

utifrån ovan nämnda kriterier efter genomläsning av akterna. Syftet var att ge en bild av den variation som finns inom gruppen ungdomar med insatsen kontaktperson men också variationer på insatsens användning i de tre kommunerna. Intervjuerna visar hur informanterna upplever och beskriver insatsen (frågeställning 2) men även i vilken grad uppdragen kan relateras till olika föräldrapraktiker som kontaktpersonen förväntas kompensera (frågeställning 3).

Materialet har samlats in i tre västsvenska kommuner vilka valdes i samråd med Länsstyrelsen i syfte att få en variation beträffande storlek och befolkningssammansättning. Ungdomarna i studien var i åldrarna 12–18 år (19 pojkar/17 flickor). Efter samråd med aktuella socialsekreterare informerades ungdomar och föräldrar om studien. Intervjuerna genomfördes på olika platser då ungdomar och föräldrar själva fick välja lämpligt ställe. Ofta blev hemmet och socialkontoret de platser som valdes men även intervjuarens kontor eller den unges praktikplats användes i några fall. Socialsekreterare och kontaktpersoner intervjuades främst på socialkontoret.⁶

Dokumentstudien och fallstudierna baserades på ett strategiskt urval utifrån ålder, kön och etnicitet men även insatsens innehåll och utformning. Urvalet gjordes utifrån ovan nämnda kriterier efter genomläsning av akterna. Efter samråd med aktuella socialsekreterare informerades ungdomar och föräldrar om studien. Materialet har samlats in i tre västsvenska kommuner som valdes i samråd med Länsstyrelsen i syfte att få en variation i storlek och befolkningssammansättning. Ungdomarna i studien var i åldrarna 12–18 år (19 pojkar/17 flickor).

Att använda akter som empiriskt material har sina begränsningar. De utredningar och den dokumentation vi studerat skiljer sig åt vad gäller grad av struktur och innehåll, variationer som förekommer både över tid och mellan kommuner. Vissa akter innehåller till exempel utredningar gjorda enligt BBIC medan andra inte gör det. Vår studie har inte närmare granskat kvaliteten eller strukturen i akterna. Däremot kan vi konstatera att flera akter gav ofullständig information om familjesituationen och i vissa fall även motivering till beslutet att bevilja insatsen kontaktfamilj (jmf IVO 2014:27). En annan begränsning är att akten enbart innehåller det som handläggaren har valt att dokumentera, och att det finns en risk att den som ansvarat för att ta fram akterna har selekterat urvalet (Ahlgren, 2007). Bristfälliga eller kortfattade utredningar kan alltså påverka studiens validitet, då vi inte kan vara säkra på att all relevant information för vår studie finns i akten. Intervjuer med flera av de berörda aktörerna, ungdomen själv, föräldrar, socialsekreterare och kontaktperson, har varit viktiga för att höja validiteten i materialet, eftersom det gått att ställa frågor om sådant som saknas i akten. Intervjuerna har också fördelen att andra informanter än socialtjänstens personal har fått komma till tals: ungdomarna själva, föräldrar samt kontaktpersoner. När det gäller frågan om insat-

⁶ Vi har inte undersökt andra typer av ärenden där kontaktpersoner används, som inom funktionshinderområdet, psykiatri, äldreården eller i ärenden som rör vårdnads- och umgängestvister.

sens innehåll har vi genom den här metoden kunnat se skillnader mellan olika informanternas uppfattning om uppdragets inriktning.

Analysen av empirin har skett i flera steg och kännetecknas av en kvalitativ innehållsanalys. Den inledande analysen av det empiriska materialet hade en induktiv ansats där vi låtit informationen i akterna och intervjuerna forma kategorier och teman om insatsens innehåll och funktion men också kontaktpersonens kompetens och frivilliga engagemang. Bristande föräldraskap var ett tema som återkom i såväl akter som intervjuer, brister som socialtjänsten, helt eller delvis avser att kompensera genom insatsen kontaktperson. Det ledde oss fram till en andra analys där fokus riktades mot de aspekter av bristande föräldraskap som socialtjänsten uppmärksammar, och huruvida dessa korresponderar med innehållet i de uppdrag som åläggs kontaktpersonerna. Den här analysen av materialet skedde genom ytterligare genomläsningar av allt material där vi kategoriserat ungdomarnas bakgrund och livssituation. Här har vi delvis arbetat deduktivt och sökt efter bakgrundsfaktorer som Vinnerljung et al. (2011) använder sig av i registerstudien.

Vissa delar av akterna har varit föremål för särskilt noggrann genomläsning och analys. Det gäller till exempel beslutsmotiveringar till insatsen kontaktperson. Hur uppdragen utformats har däremot främst synliggjorts i intervjuer med samtliga informanter (socialsekreterare, kontaktpersoner, ungdomar och föräldrar). För att öka analysens reliabilitet har två personer läst akter och intervjuer och gjort kategoriseringen av materialet oberoende av varandra. Analyserna har sedan diskuterats i forskargruppen där vi jämfört sättet att kategorisera för att hitta samstämmighet.

När det gäller möjligheten att generalisera resultaten från vår studie finns ett antal begränsningar. Vårt material är relativt litet och syftet med analysen har framför allt varit att få en fördjupad bild av insatsen kontaktperson, både vad gäller bakgrund, motiv och utformning. Man bör också hålla i minnet att de utredningar som studerats genomfördes under 2009 även om intervjuerna gjordes senare (2010–2014). Det är rimligt att anta att socialtjänstens utredningar i dag ser annorlunda ut på grund av ökade krav på systematisering och enhetliga bedömningar.

Resultat och analys

Vilka ungdomar får insatsen kontaktperson?

Den första av artikelns frågeställningar handlar om att utifrån det empiriska materialet beskriva ungdomar som får insatsen kontaktperson. Utifrån vårt material kan vi konstatera att såväl utredningar som intervjupersoner identifierar ett flertal riskfaktorer på individuell nivå hos den unge, riskfaktorer i föräldraförmågan samt riskfaktorer i miljön och den sociala omgivningen. I kommande avsnitt vill vi illustrera hur livssituationen för barn och unga som beviljats insatsen kan se ut i syfte att visa på komplexiteten i både problembild

och behov. Vi kommer i vår analys att först redogöra för riskfaktorer hos den unge, följt av faktorer hos föräldrarna. Ofta är det en kombination av faktorer som anges som skäl för insatsen i akterna och i intervjuerna. Hur problemen och behovet av kontaktperson framställs är delvis beroende av vem som tagit initiativ till ansökan om kontaktfamilj. I många fall är det föräldrarna som tagit kontakt med socialtjänsten då de upplever att de inte klarar av att hantera sin tonåring. I andra fall är det skolan som kontaktat socialtjänsten på grund av problem i skolsituationen och/eller riskbeteende hos den unge.

Den unges behov och svårigheter

I vårt material finns sju ungdomar med en neuropsykiatrisk diagnos och några är under pågående neuropsykiatrisk utredning. Förutom neuropsykiatriska diagnoser och besvär har flera ungdomar också psykiska problem, ibland i kombination med missbruk av narkotika.

X har nyss fått Aspergerdiagnos, systemen har lättare utvecklingsstörning, fadern har enligt modern förmodligen Asperger men är inte diagnostiserad. Modern själv har kontaktperson för att orka med sin situation. (Ur akten för pojke 12 år)

Ja, han har ju ADHD, och sen faller han in på autismspektrat, och sen har han inlärningssvårigheter också. (Intervju mamma till pojke 14 år)

BUP i X ger diagnos ADHD, uppmärksamhetsstörningar och hyperaktivitet. Misstankar om autistiska drag. Misstankar om grov anknytningsproblematik. Hon ser också tecken till depression. (Ur akten för pojke 13 år)

En annan återkommande faktor är skolproblem. Sex av ungdomarna anges i akten ha allvarliga skolproblem, vilket bland annat visar sig genom omfattande frånvaro, skolvägran och mobbning. Det här är också något som ungdomarna själva berättar om i intervjuerna:

Intervjuare: Var du borta mycket från skolan då eller?

X: Nej, inte i lågstadiet, men sen när jag kom till 7:an, gick det väl bra första året, sen gick det åt helvete. Jag blev så jävla sur, för jag fattade ingenting, jag klarade inte det. Och då gav jag upp. Från, jag fick ingen hjälp. Och varför skulle man jobba när jag inte fattade ändå.

Intervjuare: Så du struntade i att gå dit?

X: Nej, jag gick dit, men jag var aldrig på lektionerna.

(Intervju pojke 17 år)

Pojken ovan gick alltså till skolan men deltog inte på lektionerna. Andra ungdomar i materialet har under långa perioder helt avstått från att gå till skolan. Flickan nedan berättar under

intervjun om en lång tids frånvaro innan något gjordes åt skolsituationen i samband med att hon också erbjöds insatsen kontaktperson:

Ja, det är ju inte enbart 9:an det har varit jobbigt, det är ungefär hela min tonårstid har varit väldigt jobbigt. Jag var ganska retad när jag gick i 7:an, på, såhär, vanlig klass då. Det fungerade inte, då var det så att man började vara hemma flera dagar i veckan och... Men sen blev det bara mer och mer. Så sen var jag ju inte i skolan halva 7:an, inte 8:an, och sen var det då i 9:an jag fick så här, specialklassen då, som förslag. (Intervju flicka 16 år)

I sju av de 36 akterna kan ungdomarnas sociala problematik betecknas som mycket allvarlig. Här finner vi ungdomar som varit utsatta för upprepade sexuella övergrepp, ungdomar som bedömts ha grava anknytningsstörningar och allvarligt missbruk. Några är under eftervård från hem för vård och boende. När socialsekreterarna i intervjuer ska beskriva ungdomarnas situation framkommer att de ser stora behov och svårigheter. Nedan följer några exempel:

Hans behov var ju jättestora, han skolkade ju jättemycket, och han har en pappa som inte klarar eller lyckas rodde det hela, en psykiskt sjuk mamma som inte heller klarar att stötta. Ett tungt belastat område som gör att man har kompisar som påverkar negativt. Han upplevde sig själv ha ADHD, som inte är utredd. Det fanns ju väldigt många komponenter som var svåra för M. (Intervju socialsekreterare för pojke 15 år)

I augusti 2008 bytte X skola då hon var utsatt för mobbing på X-gymnasiet. Ny skola var X. X stal niotusen kronor från mammas konto för att betala gamla och nya drogskulder. När X var 13 år utsattes hon för en våldtäkt som hon ännu inte bearbetat. Hon säger själv att det inte går en dag utan att hon tänker på våldtäkten. X har också en ätstörning och självvälter sig. Mamma beskriver X som personlighetsförändrad med svåra aggression-sutbrott. (Ur akten flicka 18 år)

En av socialsekreterarna säger att på hennes arbetsplats beviljas insatsen kontaktperson till ungdomar med omfattande problematik.

De ärenden som man har på kontaktperson, det är ju ärenden med stor problematik. Det är ju bara det nu, för annars får man ingen kontaktperson. [...] Det är verkligen inte vem som helst som får detta bistånd, det är ju hårt prövning på det. Det går alltid genom utredning, det gör det alltid. Det är barn eller ungdomar med mycket stora behov.

Sammantaget kan vi se att flertalet aktörer vittnar om relativt allvarlig social problematik och att de problemen beskrivs på en i huvudsak individuell nivå, det vill säga hos ungdo-

men själv. Problembeskrivningarna inkluderar neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, skolproblem och kriminalitet, vilket indikerar att ungdomen har behov av insatser från olika myndigheter, inte bara från socialtjänsten.

Familj /föräldrars livssituation

I de flesta fall där det finns problem och svårigheter hos den enskilde ungdomen finns det också bekymmer i familjen och föräldrarnas livssituation. Materialet visar att neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, fysisk och psykisk ohälsa ofta förekommer hos föräldrarna. Även relationsproblem i familjen efter svåra separationer förekommer i flera av ärendena.

När det gäller föräldrarnas livssituation kan vi i likhet med Vinnerljung et al. (2011) se att många av ungdomarna i materialet, 32 av 36 ungdomar, lever med en ensamstående mamma. Samma mönster har även framträtt i andra studier, men där författarna understryker att det sannolikt inte är det ensamma mödraskapet per se som utgör indikator för en problematisk situation (Gustafsson, Österberg & Katz, 2013). Snarare är det förhållanden som följer med det ensamma föräldraskapet, till exempel ekonomisk utsatthet och svagt nätverk, som bidrar till svårigheterna. Det här är också något som föräldrar också vittnar om i våra intervjuer.

Vi har ett svagt socialt kontaktnät, jag har inga föräldrar i livet kvar, de har ingen farmor, farfar så, runt omkring sig eller nåt, och mina systrar har aldrig varit involverade i mina barn heller, så vi har inga. (Intervju mamma till pojke 12 år)

Ekonomisk knapphet till följd av arbetslöshet och sjukdom är också vanligt förekommande i akterna vilket illustreras nedan:

Vidare har det framkommit under utredningen att X:s föräldrar har en mycket ansträngd ekonomisk situation sedan hans pappa förlorat sitt arbete i höstas. Modern har en begränsad och otrygg anställning som timvikarie inom omsorgen. X:s föräldrar försökte länge klara sig på egen hand trots att de med sina egna inkomster troligen inte har nått upp till den nivå som motsvarar existensminimum. [...] Under utredningen har det blivit allt tydligare att familjens problematik överstiger vad som kan anses ankomma på individens egna ansvar. Bland annat har (faderns) ohälsa medfört konsekvenser på familjens situation i ekonomiskt och socialt hänseende men troligen även hans föräldraförmåga. (Ur akten pojke 15 år)

Modern berättar att hon har det tungt ekonomiskt. Inkomsterna hon har att röra sig med är sjukbidrag till 75 %, vårdnadsbidrag för (funktionsnedsatt barn) barnbidrag för XX, bidragsförskott samt bostadsbidrag. (Ur akten pojke 13 år)

Flera av de ungdomar som figurerar i vårt material vittnar om konsekvenserna av familjens dåliga ekonomi, något som präglar deras liv och bland annat innebär att inte kunna klä sig som kamraterna i skolan, delta i fritidsaktiviteter eller ta hem vänner. I citaten ovan kan man se att socialsekreteraren noterar hur faktorer i barnens exosystem, det vill säga system som den unga inte är direkt involverad i, som förhållanden och villkor som rör föräldrarnas arbete, påverkar ungdomen. När det gäller övriga faktorer som uppmärksammas i socialtjänstens utredningar och i intervjuerna hittar vi dem främst på mikronivåerna, framför allt skolan och hemmet. Makronivåer diskuteras sällan i akter eller intervjuer.

Hur kan kontaktpersonen kompensera bristande föräldrapraktiker?

Vi har hittills i artikeln uppehållit oss kring den första frågeställningen, det vill säga att beskriva den unges och familjens omständigheter. Nu rör vi oss i stället mot den andra och tredje frågeställningen för att diskutera huruvida ungdomarnas behov av stöd ska tillgodoses genom insatsen kontaktperson. I propositionen som föregick den nya socialtjänstlagen anges att kontaktpersonen ska bidra med ”medmänsklig kontakt och att vidga stödmottagarens sociala kontakter”. För att få en översikt av hur det ser ut har vi i analysen använt en matris som utgår från Lewis och Welsh fyra föräldrapraktiker (se s. 7). Genom att använda den åskådliggörs vilka dimensioner som inkluderas i uppdraget och eventuell diskrepans mellan informanterna beträffande uppfattningen om stödets inriktning. I matrisen redogör vi för dimensionerna aktiviteter, makroansvar, mikroansvar samt kognitivt och känslomässigt ansvar, vilket ger en god översikt av de olika informanternas syn på uppdragets innehåll.

Aktiviteter är den dimension av föräldrapraktikerna som handlar om att göra saker tillsammans med barnet/den unga och/eller skjutsa barnet till olika aktiviteter. I vårt material kan vi se att aktiviteter är huvudfokus i en majoritet av socialtjänstens beslutsmotiveringar för kontaktpersonens insats. I det skedet är uppdraget ännu inte utformat men det uttalade behovet av aktiviteter anger riktningen på uppdraget. Några exempel från akterna:

X har behov av en vuxen person som kan stötta henne till en positiv och aktiv fritid och också vara en extra vuxenkontakt. (Ur akten flicka 16 år)

Kontaktpersonen skall också framgent kunna fungera som en länk till en mer organiserad fritidsverksamhet när X är tillräckligt rustad och trygg för det. (Ur akten pojke 13 år)

Uppdraget handlar främst om att få in den unge i mer konstruktiva fritidsaktiviteter och ibland även om att bryta en social isolering. Precis som i Lewis och Welsh studie (2005) handlar det i grunden om att undvika att ungdomarna hamnar i drogmissbruk eller kriminella gäng. Men också om att få i gång de passiva ungdomarna i någon form av intressen för att minska isolering. Några exempel från intervjuerna:

Hon behöver hjälp att komma igång med en fungerande och konstruktiv fritid och få alternativ till umgänge i riskmiljöer med droger. (Intervju socialsekreterare för flicka 16 år)

Jag skulle vara med henne alltså, vi fikade, åkte till High Chaparral, spelade tennis och bowlade. (Intervju kontaktperson för flicka 15 år)

Ibland finns ett uttalat uppdrag om en speciell aktivitet, men det kan sedan utvecklas åt olika håll, vilket följande uttalande från en kontaktperson vittnar om:

Först hade vi ett specifikt mål, att X skulle lära sig att simma. Sedan har vi gjort allt möjligt, såsom go-kart, lagat mat och tränat på olika saker. (Intervju kontaktperson för pojke 15 år)

Socialtjänstens betoning av aktivering och engagemang i den unges fritid kan tolkas som att man ser att föräldern brister inom den dimensionen av föräldraskapet, det vill säga att föräldern inte klarar av att tillgodose behovet av egen kraft. Denna tes bekräftas även av de intervjuade mödrarna. De säger att de inte lyckas påverka sina ungdomar att göra något konstruktivt eller annorlunda på fritiden och ser då stödet från en kontaktperson som positivt. Erbjudanden om aktiviteter är något som i de flesta fall även har haft en positiv innebörd för ungdomarna och de har sällan motsatt sig socialtjänstens förslag om kontaktperson. Att kontaktpersonen ges vissa ekonomiska resurser för att kunna betala biobiljetter, inträden eller kortare resor upplevs som lockande för ungdomarna och fungerar för socialtjänsten som ett sätt att upparbeta en positiv kontakt med den aktuella familjen.

Att ha *makroansvar* handlar om försörjning, ledning och styrning på en övergripande nivå. I Lewis och Welsh studie (2005) ser fäderna sig som huvudförsörjare trots att mödrarna i vissa fall hade den högsta inkomsten. I vår studie finns många ensamstående mödrar med svag ekonomi vilket påverkar och begränsar möjligheten att påverka eller styra barnen i en viss riktning, till exempel att inte ha råd att betala medlemskap/avgifter för att delta i föreningar och utrustning för vissa intressen. En kontaktperson till en yngre tonårskille uttrycker sig enligt följande:

Det är inte ofta man går på bio eller go-cart, för det kostar pengar, eller bowla. Och det uppfyller också ett syfte i den mening att vi öppnar för det. Han hade inget träningskort någonstans och inga pengar. (Intervju kontaktperson för pojke 14 år)

I Lewis och Welsh studie (2005) diskuteras även värderingsfrågor och den guidning som föräldrar ska ge sina barn genom att vara en övergripande vägledare och normsättare. I tidigare studier om kontaktperson har ensamstående mödrar till söner betonat betydelsen av

manliga förebilder och den saknad de upplever av att inte ha fadern med i den vardagliga uppfostran som normgivare och förebilder (se Franséhn, 2004; Johansson, 2006). Även socialsekreterare har i intervjuer uttalat att ensamstående mödrar inte alltid har tillräcklig auktoritet och därför behöver någon utomstående som kan komplettera, och ibland ersätta, den frånvarande fadern. Begreppet guide/vägvisare återkommer ofta i kontaktpersonsuppdragen och stämmer väl med den funktion kontaktpersonerna själva lyfter fram som en av de viktigaste. Några exempel från akter och intervjuer:

en vuxen förebild som kan vägleda henne till att åter påbörja sin skolgång och därmed få struktur i sitt liv (Ur akten flicka 15 år)

behov av en kontaktperson vilket kan stötta och påverka X gynnsamt på sin väg ut i vuxenlivet (Intervju socialsekreterare för pojke 15 år)

att vägleda och förbereda till ett självständigt liv (Intervju kontaktperson för flicka 16 år)

Exemplen ovan visar att socialtjänsten har höga förväntningar på en enskild person, och att kontaktpersonen tilldelas en viktig roll i ungdomens väg mot ett fungerande vuxenliv. Vi kan se att det här påminner om de förväntningar som finns på mentorer inom de mentorsprogram som är vanligt förekommande i andra länder och som har likheter med den svenska insatsen kontaktperson. Forskare som studerat de programmen lyfter fram betydelsen av att mentorerna ska vara särskilt lämpliga och att det är en god matchning mellan ungdom och mentor (Garett, 2002; Sheehy, Kumrai & Woodhead, 2011).

Mikroansvaret inkluderar den dagliga omvårdnaden som till exempel planering av aktiviteter och skolgång, olika praktiska åtaganden, läxläsning och utrymme för att umgås med kamrater. Det handlar om den vardagliga strukturen och behovet av en fungerande fritid. I de flesta fall har uppgifter av mikroansvarskaraktär inte specificerats i uppdragen men flera kontaktpersoner beskriver att de är delaktiga, speciellt vad gäller läxläsningen. Det krävs en kommunikation mellan kontaktperson och förälder i den typen av frågor och kontaktpersoner upplever sig i många fall som rådgivare även till föräldern för att skapa bra vardagsstrukturer. Några exempel från intervjuerna:

Mer precis handlar uppdraget om att stödja pojken att hitta bostad, arbete och att ta ansvar för ekonomin. (Intervju kontaktperson för pojke 18 år)

Kontaktpersonen ska hjälpa till med läxläsning och träffarna har nu utökats till 2 ggr per vecka. (Intervju socialsekreterare för flicka 15 år)

Kognitivt och känslomässigt ansvar är en dimension som ofta finns med som en del i kontaktpersonsuppdraget. Det finns en stor tilltro inom socialtjänsten till att en utomstående vuxen person ska kunna skapa en förtroendefull relation för den unge. När pappan är frånvarande och mamman inte orkar med eller känner sig osäker i relationen till sonen/dottern är även mödrarna positiva till en utomstående stödperson (se Franséhn, 2004). Kontaktpersonen ska vara någon som den unge kan dryfta känsliga frågor med; vara någon utanför familjen som kan tillföra nya tankar och idéer. Det gäller alla men i synnerhet betonas behovet för unga flickor som oftast får en kvinnlig kontaktperson som man hoppas hon ska kunna bli "förtrolig" med. Ofta kopplas även tanken om "god förebild" till relationen.

I intervjuerna finns många exempel:

Hon behöver en vuxenkontakt, någon som hon kan samtala med och vända sig till vid behov. (Intervju socialsekreterare för flicka 15 år)

Det är fortfarande en infekterad relation till fadern. Har behov att ha någon vuxen att prata med utanför familjen. (Intervju kontaktperson för pojke 13 år)

Hon behöver en vuxen att prata med och som kan fånga upp henne om hon mår dåligt eller befinner sig i riskzonen för att komma i kontakt med kriminalitet eller droger. (Intervju socialsekreterare för flicka 15 år)

Han behöver stöd av en vuxen i att hitta och hålla ut i positiva aktiviteter och som kan ge honom den extra uppmärksamhet han behöver. (Intervju socialsekreterare för pojke 14 år)

I analysen har vi även försökt få en bild av samstämmigheten mellan de olika informanternas beskrivningar kring uppdragets fokus och innehåll. I de nio fall där vi intervjuat socialsekreterare, kontaktperson, den unge och förälder har vi gått igenom varje intervju utifrån matrisens olika dimensioner och hur dessa är synliga i deras beskrivning av uppdraget. På så sätt har vi fått en enkel översikt där det är möjligt att göra vissa jämförelser av synen på uppdragets innehåll och fokus.

Tabell 1. Föräldradsdimensioner som ingår i kontaktpersonsuppdraget enligt informanternas beskrivning.

	Socialsekr	Kontaktperson	Ungdom	Förälder	Summa
Aktiviteter	5	9	5	6	25
Makroansvar	4	1	1	4	10
Mikroansvar	4	4	1	4	13
Kognitivt/emotionellt	5	6	7	2	20

Sifforna anger antalet fall där informanten uppger att uppdraget innehåller angiven dimension (N = 9)⁷. Observera att flera dimensioner kan identifieras av aktörerna i varje enskilt fall.

Som framgår av tabellen ovan är samtliga dimensioner av föräldrapraktikerna närvarande i kontaktpersonsuppdragen. Aktiviteter och kognitivt/emotionellt ansvar är de två dimensioner som är vanligast förekommande. Samtliga nio kontaktpersoner uppger att uppdraget har fokus på aktiviteter, men även föräldrar, ungdomar och socialsekreterare ger uttryck för att det är en viktig del av uppdraget. Däremot verkar inte föräldrarna betona behovet av emotionellt och kognitivt stöd i samma utsträckning som andra informanter, endast två föräldrar ser den dimensionen som viktig. Det kan tolkas som att just den kognitiva och emotionella dimensionen är den som föräldrar anser vara ”den sista utposten i föräldraskapet”, dimensioner som man inte gärna överlämnar till någon annan.

Ur ett utvecklings ekologiskt perspektiv kan vi se att insatsen kontaktperson främst diskuteras i relation till de mikrosystem som ungdomen är involverad i. När det gäller behovsbeskrivningarna framträder exonivåerna, det vill säga länknings mellan händelser och relationer i de olika mikromiljöerna, i några av akterna. Hur makrosystemen påverkar den enskilde ungdomen diskuteras sällan i akterna. Här finns ett glapp mellan behovsbeskrivning och de dimensioner som det är rimligt att anta att en enskild person, i det här fallet en kontaktperson, ska kunna fylla. Vi kan till exempel konstatera att när det gäller föräldrapraktikerna läggs stor tilltro till att kontaktpersonen ska hjälpa den unge att anpassa sig till samhällets normer och strukturer.

Sammanfattande resultat

Det empiriska material som analyserats i artikeln består av aktmaterial samt intervjuer med personer som upplevt insatsen kontaktperson från olika positioner: ungdomar, föräldrar, kontaktpersoner och socialsekreterare. Våra resultat belyser omfattningen av social problematik och ohälsa som ungdomar med insatsen kontaktperson brottas med, både på mikro-nivå, mesonivå och makronivå. Det är något som tidigare gjorda registerstudier inte lyckats fånga. De ungdomar som får insatsen har individuella svårigheter, som neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, psykisk ohälsa, missbruk och kriminalitet, och många av deras för-

⁷ Åtta föräldrar har intervjuats eftersom det i ett fall inte var möjligt att intervjua en förälder.

äldrar har liknande svårigheter. I sju av akterna påtalas allvarliga sociala problem hos ungdomen: upprepade sexuella övergrepp, anknytningsstörning och allvarligt missbruk. Därtill ser vi att fattigdom och social exkludering har en negativ inverkan i de här familjernas vardagsliv. Majoriteten omfattas av flera samhällseliga stödinsatser samtidigt där kontaktperson kan ses som ett komplement till övriga insatser.

Våra resultat visar på *komplexiteten i insatsen* kontaktperson. Både föräldrar, kontaktpersoner och socialtjänst vittnar om subjektiva *upplevelser av positiva förändringar* i ungdomarnas liv, vilket de kopplar samman med insatsen kontaktperson. Man menar att kontaktpersonen har varit ett stöd i vardagen som motvikt till relationer vilka kan ha en mer negativ inverkan, som vissa kamrater och ibland föräldrar med allvarliga problem och missbruk.

Insatsen kontaktperson riktar sig till den unga men även föräldrarna har blivit nagelfarna och *föräldraförmågan* är något som diskuteras i socialtjänstens utredningar. Både akter och intervjuer med socialsekreterare visar att socialtjänsten uppfattar att föräldrarna brister i förmågan att vägleda och stödja sina ungdomar, och det är utifrån föräldrarnas brister som socialsekreterarna planerar och utformar insatsen kontaktperson. Olika dimensioner av föräldraskap involveras i uppdragen och säger något om hur socialtjänsten bedömer föräldrarnas förmåga.

Avslutande diskussion

I likhet med tidigare kvalitativa studier om insatsen kontaktperson visar vår analys att inblandade aktörer uttrycker sig i positiva ordalag. Här vill vi poängtera att det är oklart huruvida det är insatsen man är nöjd med, det verkar snarare vara den *personliga relationen* till kontaktpersonen som framhålls som den positiva kraften, något som också tydligt framkommer i tidigare analys av resultaten (se Franséhn, 2015). Det här fenomenet kan vi se även i annan behandlingsforskning, där relationella aspekter ofta lyfts fram som avgörande för att individer ska uppleva att behandlingen ger effekt (Howe, 1998). I några fall där insatsen har upphört har ungdomarna behållit kontakten med kontaktpersonen, och på det sättet har denne bidragit till att det sociala nätverket utökats och blivit ett stöd för hela familjen.

Eftersom många ungdomar i vår studie har andra stödinsatser samtidigt som kontaktpersonen blir det emellertid svårt att bedöma i vilken grad just kontaktpersonsinsatsen påverkat situationen för ungdomarna. Eftersom även föräldrarna erhållit stöd av olika slag, som stödsamtal och terapi, kan det också ha viss inverkan om man ser den unge i ett helhetsperspektiv. Positiva förändringar kanske snarare kan betraktas som resultatet av *lyckade kombinationer av stödinsatser*. En slutsats av vår analys är att effekten av insatsen kontaktperson blir svår att mäta genom registerstudier, eftersom hänsyn måste tas till det enskilda fallet och de olika insatser som pågår.

Vår analys har också uppmärksammat hur kontaktpersonen, i högre eller lägre grad, för-

väntas *komplettera och kompensera* föräldern inom olika områden. Genom att identifiera olika föräldrapraktiker har vi fått en bild av de förväntningar som samhället, här representerat av socialtjänsten, har på föräldrar. Olika dimensioner av föräldraskap involveras i uppdragen både implicit och explicit och säger något om hur socialtjänsten bedömer föräldrarnas förmåga. Ibland ska kontaktpersonen kompensera en förälder, till exempel en frånvarande pappa eller dålig relation till mamman, genom att skapa en god relation till en annan vuxen man/kvinna. Vid andra tillfällen vill socialtjänsten använda kontaktpersonen i syfte att påverka värderingar och attityder eller stimulera till aktiviteter som kan leda till nya kontakter, nya sammanhang och ökad mognad. Universalverktyget för dessa önskvärda förändringar är den "goda relationen" som man hoppas ska uppstå mellan kontaktpersonen och ungdomen.

Vår analys visar även på diskrepans mellan hur socialsekreterare, kontaktpersoner, föräldrar och ungdomar beskriver uppdraget och vilka praktiker som kontaktpersonen ska kompensera. Här vill vi särskilt påtala att för ungdomarna är de kognitiva och emotionella aspekterna väsentliga, medan det inte uppmärksammas av deras föräldrar i samma utsträckning. Socialtjänsten och föräldrarna sätter dock större tilltro till att *kaktpersonen ska kompensera för praktiker på makronivå*, det vill säga ta ett övergripande ansvar för den unges fostran och vägledning. Det är anmärkningsvärt att ett sådant ansvar tilldelas kontaktpersonen, särskilt med tanke på att vare sig kontaktpersoner eller ungdomar själva fäster vikt vid den dimensionen.

För att insatsen kontaktperson ska svara mot de behov som socialtjänsten uppmärksammar i sina utredningar behöver kontaktpersonsuppdragen tydligare förankras hos de inblandade aktörerna samt diskuteras utifrån vad som är rimligt att förvänta sig från en kontaktperson. Ytterligare en slutsats är att föräldrapraktiker, det vill säga vad en förälder förväntas göra, inte är något givet, utan måste förhandlas fram och diskuteras, både inom socialtjänsten och i mötet mellan socialsekreterare och brukare. I fallet kontaktperson är givetvis just de aktörerna också viktiga i samtalet för att utforma insatsen.

Avslutningsvis kan vi konstatera att insatsen kontaktperson i dag används på ett annat sätt än den förebyggande insats som lagstiftaren avsåg. I stället för att vara en tidig insats används den till ungdomar och familjer med svår och långvarig social problematik och vår analys pekar på att insatsen många gånger är otillräcklig. Den unges livssituation är komplex och ibland också svårfångad, med en blandning av psykisk ohälsa, dåliga familjerelationer och problematisk skolsituation. Ibland finns kriminalitet och missbruk med i bilden. Trots att en kontaktperson kan utgöra en tillfällig lindring i den unges liv bara genom att finnas som en vuxen resurs, har ungdomarna och familjerna större behov. Med andra ord, själva *relationen till kontaktpersonen fungerar bra men situationen kräver mer*. Beaktat den svåra sociala problematik som ungdomarna har kan man ifrågasätta huruvida "ytterligare en förälder" är tillräcklig. När samhället träder in för att kompensera föräldrars brister är det viktigt att socialtjänsten i utrednings- och uppföljningsarbete tydliggör vilka dimensioner

som behöver kompenseras och hur det ska gå till. Med tanke på att problemen finns på olika nivåer, behövs mer divergerande insatser. I många av de ärenden vi tagit del av finns behov av kvalificerat stöd och behandling från skola, barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänst. Det är också värt att reflektera över vilka insatser som står till buds på en mer strukturell nivå.

Om insatsen kontaktperson ska framstå som en trovärdig insats bör lagstiftning och riktlinjer förtydliga *insatsens syften*. Ska kontaktperson renodlat vara en tidig och förebyggande insats, eller kan den också vara en insats som fungerar som stöd och avlastning för familjer som lever med svår social problematik, något som våra resultat indikerar. Även om registerstudierna inte kan påvisa en positiv utveckling på sikt för ungdomar på aggregerad nivå, visar våra resultat alltså att insatsen kontaktperson har ett stort värde för de berörda ungdomarna och deras familjer.

Referenser

- Ahlgren, T. (2007) *Ungdomsbehandling. Hemmaplanslösning som idé och praktik*. Växjö: Växjö universitet, Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete.
- Alanen, L., Kiili, J. & Moilanen, J. (2014) The practice of using support persons in the Finnish child welfare field. Towards a relational analysis. I: T. Harrikari, P.-L. Rauhala & E. Virokannas (red.) *Social change and social work. The changing societal conditions of social work in time and place*. Farnham: Ashgate.
- Andershed, H., Andershed A.-K. & Söderholm Carpelan, K. (2010) *Ungdomar som begår brott. Vilka insatser fungerar?* Stockholm: Gothia förlag.
- Andersson, G. (1992) *Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Andersson, G. & Bangura Arvidsson, M. (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Meddelanden från Socialhögskolan nr 1. Lund: Lunds universitet.
- Barnkonventionen: *FN:s konvention om barnets rättigheter*. (2009) Stockholm: UNICEF Sverige.
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cheal, D. (2002) *Sociology of family*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Douglas, G. (2014) Family provision and family practices. The discretionary regime of the inheritance act of England and Wales. *Onati Socio-Legal Series*, 4(2): 222–242.
- Franséhn, M. (2004) *Den dolda triaden: om ensamstående mödrar med söner och deras behov av stöd inom socialtjänsten*. Akademisk avhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Franséhn, M. (2012) *Den hedervärda medborgaren. Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. I: H. Johansson & M. Bäck-Wiklund (red.) *Att fostra familjen: en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Franséhn, M. (2015) *Laypersons or Professionals? Ambivalence about Voluntary Contact Persons in Social Services in Sweden*. *Nordic Social Work Research* 6(2): 102–113.
- Garett, P.M. (2002) Encounters in the new welfare domains of the third way. Social work, the connexions agency and personal advisers. *Critical Social Policy*, 22(4): 596–618.
- Gustafsson, B., Österberg, T. & Katz, K. (2013) Boendesegregation, bakgrund och barnfattigdom. I: D. Rauhut (red.) *Barnfattigdom*. Lund: Studentlitteratur.

- Howe, D. (1998) Relationship-based thinking and practice in social work, *Journal of Social Work Practice*, 12(1): 45–56.
- Johansson, H. (2006) *Brist på manliga förebilder – dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Akademisk avhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Lewis, J. & Welsh, E. (2005) Fathering practices in twenty-six intact families and the implications for child contact. *International Journal of Law in Context*, 1(1): 81–99.
- Morgan, D. (2011) *Rethinking family practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Proposition 1979/80:1 *Om socialtjänsten*. Sveriges riksdag.
- Regnér, M. (2006) *Familjebilder. Om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer*. Akademisk avhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Röbäck, K. (2012) När lagen reglerar barnets familj efter föräldrarnas separation. I: H. Johansson & M. Bäck-Wiklund (red.) *Att fostra familjen. En grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Sheehy, K., Kumrai, R. & Woodhead, M. (2011) Young people's experiences of personal advisors and the Connexions service. Equality, Diversity and Inclusion: *An International Journal*, 30(3): 168–182.
- Socialstyrelsen (2015) *Grundbok: BBIC – Barns behov i centrum*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2015) *Metodstöd för BBIC: Barns behov i centrum*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 2001:453 Socialtjänstlag. Stockholm: Fritzes.
- Teng, S. (2010) *Kontaktpersoner för ungdomar genom socialtjänsten. En studie om hur dessa insatser avslutas*. FoU-Södertörns skriftserie nr 89/10.
- Vinnerljung, B., Brännström, L. & Hjern, A. (2011) *Kontaktfamilj/-person för barn. Uppföljning och utvärdering med registerdata*. Rapport till Stockholms stad. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.